

โครงการการพัฒนากระบวนการสนับสนุนโครงการวิจัย
ที่มีคุณภาพ สำหรับพี่เลี้ยงงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นภาคอีสาน

RESEARCH COUNSELORS' FACILITATIVE PROCESS
DEVELOPMENT OF QUALITY COMMUNITY-BASED
RESEARCH PROJECT IN NORTH-EASTERN THAILAND

*สุวรรณา บัวพันธ์**

*สุวรรณา บัวพันธ์ นักศึกษาปริญญาเอก สาขาการวางแผนและพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยแม่โจ้ /
นักวิชาการอิสระ

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้ใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR: Participatory Action Research) มีวัตถุประสงค์ เพื่อถอดบทเรียนโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่มีคุณภาพของภาคอีสาน โดยเก็บข้อมูลผ่านกระบวนการถอดบทเรียนโครงการที่มีคุณภาพ จำนวน 20 โครงการ ผลการศึกษา พบว่า ปัจจัยเงื่อนไขสำคัญในการทำโครงการวิจัยให้ประสบผลสำเร็จมีหลายปัจจัย ได้แก่ 1) โจทย์วิจัยและปัญหาการวิจัย ต้องเป็นเรื่องของคนในชุมชนที่ส่วนใหญ่ต้องการแก้ปัญหานี้ 2) ทีมวิจัยมีองค์ประกอบ มาจากกลุ่มคนหลายกลุ่มในชุมชน และมีความมุ่งมั่น ใจรักที่จะทำงานเพื่อชุมชน 3) หัวหน้าโครงการวิจัย มีอุดมการณ์ในการมองปัญหาและมีประสบการณ์ทำงานเกี่ยวกับประเด็นในโจทย์วิจัยนั้นๆ มารระดับหนึ่ง 4) มีการเตรียมความพร้อมของทีมวิจัยและชุมชน ก่อนการวิจัย 5) สร้างการมีส่วนร่วมจากกลุ่มคนที่หลากหลายเพื่อร่วมทำงานวิจัย 6) มีการนำเสนอข้อมูลสู่ชุมชน “การคืนข้อมูลสู่ชุมชน” 7) การบันทึกกิจกรรมและเก็บข้อมูลอย่างรัดกุม ในทุกกิจกรรม 8) การศึกษาดูงาน เพื่อสร้างการเรียนรู้ให้กับทีมวิจัยและคนในชุมชน 9) จัดเวทีนำเสนอผลงานวิจัยทั้งภายในชุมชนและภายนอกชุมชน เพื่อขยายผลการวิจัยสู่สาธารณะ และ 10) ประสานงานกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องเพื่อร่วมสนับสนุนการดำเนินงานของโครงการอย่างต่อเนื่อง

สกว.ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น ควรให้ความสำคัญกับการวิจัยและพัฒนาด้านการบริหารจัดการโครงการวิจัยให้เกิดประสิทธิภาพอย่างต่อเนื่อง เพื่อพัฒนาโจทย์วิจัยจากปัญหาพื้นที่ในประเด็นใหม่ๆ ที่สอดคล้องกับชุมชนท้องถิ่นที่มีพลวัตเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วในปัจจุบันต่อไป

คำสำคัญ : งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น, โครงการวิจัยที่มีคุณภาพ

Abstract

The processes of Participatory Action Research of PAR were employed in the study. aiming at analyzing the lessons learned from the substantial effective research projects undertaken in North-eastern Region. The data collection was undertaken by the analysis of 20 effective research projects. The findings of the study indicate that the processes employed in the analysis of the effective research projects studied have contributed core knowledge in terms of conditional factors to the success of the research projects as follows: 1) the research problems derive from the members of the community, 2) the research teams consist of several groups of people in the community, 3) the head of the research projects are idealists, visionaries, and experienced in the research problem solution, 4) the research teams and the community are prepared before the research project being launched; 5) creation of the research cooperation from a variety groups of people are enhanced, 6) the results of the data analysis are presented to the community for checking their accuracy, 7) the record of the entire activities and precisely data collection including conclusion, 8) the study tours for promoting the learning of the research teams, 9) the presentation of the research findings to the internal and external community for extending the findings to the public is carried out, and 10) the cooperation with the local administrative organizations and the involved governmental sectors for the consistent research support is practiced.

Key Words : Community-Based Research, Substantial effective research projects

บทนำ

ยุคของการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วที่เกิดขึ้นกับชุมชนไทยทั่วประเทศเริ่มต้นเมื่อใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ในปี พ.ศ. 2504 ซึ่งเน้นตัวเลขรายได้เป็นตัวชี้วัดการพัฒนา ทำให้แนวทางการพัฒนาเป็นการชี้แนะให้เกษตรกรพัฒนาตามแนวทางของรัฐหรืออีกนัยหนึ่งเป็นการวางแผนจากบนสู่เบื้องล่าง (top-down development planning) โดยเฉพาะการเติบโตอย่างรวดเร็วของภาคอุตสาหกรรม อันเป็นผลจากการเร่งการเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจตามแผนพัฒนาของรัฐ (ช่วงแผน 1 – แผน 7) ได้ ก่อให้เกิดปัญหาต่อเนื่องมากมายทั้งในชุมชนเมืองและชุมชนชนบท เช่น ปัญหาเยาวชนและครอบครัว ยาเสพติด ขยะ โรคเอดส์ และที่รุนแรงมากในปัจจุบัน คือ ปัญหาหนี้สิน ฯลฯ

ที่ผ่านมารัฐได้พยายามหาวิธีการแก้ปัญหาอย่างต่อเนื่อง ผ่านการปรับปรุงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ดังจะเห็นได้ชัดเจนจากแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) ที่เปลี่ยนแนวทางการพัฒนามาเป็น “การพัฒนา” ที่มี “คนเป็นศูนย์กลาง” โดยใช้ “มาตรการส่งเสริมการพัฒนาตนเองในชุมชนท้องถิ่นและการสร้างเศรษฐกิจชุมชนที่ยั่งยืน” และแผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) ที่ได้औญเจริญ แนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นปรัชญานำทางในการพัฒนาและบริหารประเทศ และล่าสุดแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 10 - 11 ที่มุ่งเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ และนำมาสู่การปฏิบัติในพื้นที่อย่างต่อเนื่อง อย่างไรก็ตามภาครัฐได้พยายามศึกษา วิเคราะห์ สถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาของโครงการต่างๆ ที่ลงสู่ชุมชนท้องถิ่น และได้พัฒนาแนวทางการศึกษาวิจัยให้สอดคล้องกับแผนพัฒนาในระยะกลาง 5 ปี และระยะยาว 10-20 ปี ที่ไม่หยุดแค่เข้าใจ “อาการของโรค” แต่ต้องศึกษาไปให้ถึงความเข้าใจตัวโรคและ “สาเหตุแห่งโรค” อันจะนำไปสู่วิธีการ “บำบัดโรค” และ “ป้องกันโรค” ทั้งนี้การที่จะให้เกิดผลในทางปฏิบัติจะต้องอาศัย “กระบวนการ” (process) (วิจารณ์ พานิช, 2539: 17-19) เพื่อก่อให้เกิดการแก้ไขปัญหามาตรงจุด ซึ่งรัฐได้เห็นความสำคัญในเรื่องนี้ จึงได้มีการจัดตั้งกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ขึ้นมาเพื่อวิจัยปัญหาต่างๆ ของสังคมไทย รวมไปถึงการหาแนวทางแก้ไขปัญหาต่างๆ ด้วยงานวิจัย เพื่อให้การพัฒนาประเทศเป็นไปอย่างสอดคล้องเหมาะสมกับสถานการณ์ปัญหาต่างๆ ที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วและมีความสลับซับซ้อนของปัญหามากยิ่งขึ้น

การดำเนินงานของวิจัยที่สร้างความรู้และขณะเดียวกันก็นำไปสู่การแก้ไขปัญหาและพัฒนาท้องถิ่นมีหน่วยงานที่เป็นหน่วยงานหลักที่สนับสนุนและส่งเสริมงานวิจัยภายในประเทศไทย ได้แก่ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น¹ โดยที่ผ่านมาพบว่าได้เกิดนวัตกรรมใหม่และองค์ความรู้ใหม่ จากผลงานวิจัยในหลายสาขาที่สามารถนำมาแก้ไขปัญหาดังกล่าว ของชุมชนที่มีความสอดคล้องเหมาะสมต่อการแก้ไขสถานการณ์ปัญหาของแต่ละท้องถิ่นในภาวะสมัยใหม่ที่มีความสลับซับซ้อนของปัญหาภายใต้ปัจจัย เงื่อนไขต่างๆ ที่เกี่ยวข้องอยู่หลายด้าน และมีความเฉพาะของปัญหาในแต่ละชุมชนและภูมิภาค

ภูมิภาคอีสานได้รับการสนับสนุนงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2544 จนถึงปัจจุบัน พ.ศ. 2553 มีโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่ได้รับการสนับสนุนประมาณ 400 กว่าโครงการ (จากโครงการทั่วประเทศทั้งหมด จำนวน 1,500 กว่าโครงการ) ครอบคลุมพื้นที่ 13 จังหวัดของภาคอีสาน โดยมีโครงการเกิดขึ้นภายใต้ชุดประเด็น 10 ประเด็น คือ 1) ชุมชนกับการจัดการทรัพยากร 2) การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ 3) การศึกษากับชุมชน 4) สุขภาพหมอพื้นบ้านและสมุนไพร 6) ศิลปวัฒนธรรม/ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น 7) เศรษฐกิจชุมชน 8) เกษตรกรรมยั่งยืน 9) การบริหารจัดการท้องถิ่น และ 10) เด็กเยาวชนและครอบครัว ทั้งนี้ การขับเคลื่อนงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นในภาคอีสานที่ผ่านมา ได้วางแนวทางการสนับสนุนผ่านกลไกที่ปรึกษางานวิจัย (Research Counselor: RC) และหน่วยประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นระดับพื้นที่ (Node) จำนวน 18 แห่ง โดยมีกลุ่มพี่เลี้ยงโครงการวิจัย ประมาณ 52 คน คอยให้การสนับสนุนชุมชนวิจัยอย่างใกล้ชิด ซึ่งในภาคอีสานนับว่ามีรูปแบบการพัฒนากลไกระดับภาค (Research Counselor: RC) ที่เด่นชัดกว่าภาคอื่นๆ

ผลของการวิจัยเรื่องการสนับสนุนการวิจัยเพื่อท้องถิ่นในภาคอีสานที่ผ่านมา พบว่าส่งผลให้เกิดคุณค่า พลังและความสุขที่สำคัญของชุมชนท้องถิ่นอีสานที่น่าสนใจหลายประการ ดังต่อไปนี้ 1) สร้างนักวิจัยชุมชน ให้เป็นผู้รู้ในประเด็นต่างๆ ของชุมชน เช่น ผู้รู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของชุมชนท้องถิ่น ระบบนิเวศน์ท้องถิ่น ภูมิปัญญาของท้องถิ่นวิถีชีวิตและ

¹ก่อตั้งขึ้นในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2541 จนถึงปัจจุบัน โดยมี ศ.ดร.ปิยะวัติ บุญ-หลง (อดีตผู้อำนวยการ สกว.) เป็นผู้ก่อตั้งขึ้น โดยมีหลักการของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นไว้ 3 ประการ คือ 1) ปัญหาหรือโจทย์วิจัยต้องมาจากชาวบ้าน 2) มีปฏิบัติการเพื่อแก้ปัญหาโดยใช้ความรู้ที่ศึกษามาใช้วางแผนร่วมกัน 3) การมีส่วนร่วมของชุมชนในกระบวนการวิจัยตั้งแต่ต้นจนจบ (อังกษกร ชินะวงศ์, 2548: 7) และจากปี 2541 - ปัจจุบัน ได้มีโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่ได้รับการสนับสนุนทุนวิจัยไปแล้วประมาณ 1,500 โครงการในทุภูมิภาคของประเทศ

วัฒนธรรมความเชื่อของท้องถิ่น 2) สร้างองค์ความรู้ของท้องถิ่น ผ่านกระบวนการปฏิบัติการร่วมกัน ได้แก่ องค์ความรู้เกี่ยวกับวิธีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติให้ฟื้นคืนมา องค์ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมความเชื่อของชุมชนท้องถิ่น องค์ความรู้เกี่ยวกับการจัดการพื้นระบบเกษตรกรอินทรีย์ เป็นต้น 3) เกิดการสร้างกลุ่ม องค์กรและเครือข่ายให้เข้มแข็ง (บัญญัติ แก้วส่อง, 2551)

อย่างไรก็ตามระดับคุณภาพงานวิจัยยังเป็นประเด็นที่มีปัญหา เมื่อได้มีการประมวลคุณภาพของโครงการวิจัยทั้งหมดจากการประชุมเพื่อสรุปการทำงานร่วมกันของเครือข่ายที่เลี้ยงงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นภาคอีสาน (RC/Node) สามารถแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม คือ 1) กลุ่มโครงการวิจัยที่มีคุณภาพ (เกิดผลกระทบสูง) นั้นคิดเป็นร้อยละ 30% 2) กลุ่มที่มีคุณภาพปานกลาง (ปิดโครงการได้ตามวัตถุประสงค์) ประมาณ 50% และ 3) กลุ่มที่มีคุณภาพน้อย (เป็นโครงการล่าช้า ผิดสัญญาและปิดแบบไม่สมบูรณ์) ประมาณ 20% (สกว.ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น, 2550: 5) เมื่อได้มีการวิเคราะห์สาเหตุปัญหาคุณภาพโครงการดังกล่าว ร่วมกับที่เลี้ยงงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นภาคอีสาน (เวที RC ภาคอีสาน เดือนกรกฎาคม 2551) ทำให้เห็นว่าโครงการวิจัยส่วนใหญ่ยังจัดอยู่ในกลุ่มที่ 2) และ 3) ซึ่งกลุ่มโครงการเหล่านี้พบว่ายังมีจุดอ่อนหลายประการคือ ทีมวิจัยบางโครงการไม่เข้าใจแนวคิดงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น การมีส่วนร่วมของชุมชนอยู่ในระดับน้อย ซึ่งสอดคล้องกันกับ ผลสรุปจากโครงการวิจัยเรื่อง “การพัฒนาการวิจัยและพัฒนากระบวนการสนับสนุน งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นภาคอีสาน 2550-2551” โดย บัญชร แก้วส่อง (2551) ได้ สรุปผลการวิจัยว่า โครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นภาคอีสาน ส่วนใหญ่ยังไม่มีพลังมากพอที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือเกิดการขับเคลื่อนทั้งในเชิงนโยบาย หรือการสร้างพื้นที่การเคลื่อนไหวทางสังคม เพราะตัวอย่างหรือรูปธรรมความสำเร็จในแต่ละชุดโครงการยังมีจำนวนไม่มากพอ ประกอบกับโครงการที่จบไปแล้วบางส่วนยังไม่สามารถเป็นต้นแบบให้กับชุมชนอื่นนำไปใช้ได้

ดังนั้น คณะทีมวิจัยร่วมกับที่เลี้ยงงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นภาคอีสาน จึงเห็นความสำคัญร่วมกันที่จะต้องมีการศึกษาวิจัยกระบวนการถอดบทเรียนจากโครงการวิจัยที่มีคุณภาพ กล่าวคือ เป็นโครงการที่ดำเนินงานเสร็จสิ้นแล้วและสามารถส่งผลกระทบต่อการแก้ปัญหาของชุมชนได้อย่างชัดเจน เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการพัฒนากระบวนการสนับสนุนโครงการวิจัยของพี่เลี้ยงภาคอีสานให้เกิดคุณภาพมากยิ่งขึ้น และเพื่อสร้างโครงการวิจัยที่จะก่อให้เกิดการพัฒนาและแก้ไขปัญหาชุมชนท้องถิ่นอีสานได้อย่างแท้จริง โดยโครงการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อถอดบทเรียนโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่มีคุณภาพของภาคอีสาน

ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยชิ้นนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยวิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR : Participatory Action Research) โดยการศึกษาข้อมูลมือสองจากรายงานความก้าวหน้าและรายงานฉบับสมบูรณ์ของโครงการวิจัย การเก็บข้อมูลได้เน้นการสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันผ่านกระบวนการถอดบทเรียนพื้นที่วิจัย ได้แก่ โครงการที่มีคุณภาพจำนวน 20 โครงการ² และโครงการศูนย์ประสานงานฯ (Node) 8 แห่ง ซึ่งกลุ่มเป้าหมายของโครงการนี้มี 3 ระดับ คือ 1) ตัวแทนทีมวิจัย 2) พี่เลี้ยง (RC) ที่สนับสนุนโครงการคุณภาพ และ 3) พี่เลี้ยงเครือข่ายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นภาคอีสาน (RC/ Node) ทั้ง 18 แห่ง เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล ได้แก่ การอ่านรายงาน การสัมภาษณ์เชิงลึก(in-depth interview) แบบกลุ่มย่อย การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม การระดมความคิดเห็นในการจัดเวทีประชุม (focus group) ในระดับต่างๆ ของภาคอีสาน ทั้งเวทีในระดับพื้นที่ Node เวทีถอดบทเรียนของโครงการวิจัยและเวทีเครือข่ายพี่เลี้ยงภาคอีสาน (เวที RC) ร่วมกับตัวแทนทีมวิจัยในพื้นที่ RC และที่ปรึกษาภาคอีสาน การวิจัยใช้ระยะเวลาการดำเนินงานทั้งสิ้น 1 ปี 6 เดือน (1 มกราคม 2552- 30 มิถุนายน 2553)

โดยมีขั้นตอนของการวิจัย ได้แก่ 1) จัดเวทีประชุมเพื่อทำความเข้าใจวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย 2) ประชุมคัดเลือกตัวแทนโครงการวิจัยที่จะเป็นกลุ่มเป้าหมายในการวิจัยร่วมกัน 3) นักวิจัยร่วมกับที่ปรึกษาภาคอีสานกำหนดกรอบประเด็นในการถอดบทเรียน โดยแบ่งออกเป็น 2 ระดับ คือ 3.1 ระดับโครงการวิจัยที่มีคุณภาพ 3.2 ระดับโครงการศูนย์ประสานงาน (Node) 4) วางแผนการลงพื้นที่ปฏิบัติการเก็บรวบรวมข้อมูลตามกรอบประเด็นที่กำหนดไว้แล้วทั้งระดับโครงการวิจัยที่มีคุณภาพและระดับ Node โดยใช้กระบวนการเรียนรู้ผ่านการถอดบทเรียนร่วมกัน 5) ประสานงานกับ เครือข่ายพี่เลี้ยงคนอื่นๆ ที่สนใจจะเข้าร่วมเรียนรู้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ 6) ลงพื้นที่ปฏิบัติการถอดบทเรียนร่วมกันทั้งระดับโครงการวิจัยที่มีคุณภาพและระดับศูนย์ประสานงาน (Node) 7) นักวิจัยได้ดำเนินการรวบรวม เรียบเรียงและจัดกลุ่มข้อมูลทั้งหมดเพื่อวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้ตามวัตถุประสงค์ของโครงการ 8) นำเสนอข้อมูล

²โดยมีวิธีการคัดเลือกกลุ่มเป้าหมายจาก 3 แนวทาง คือ 1) คัดเลือกโครงการที่ได้รับรางวัลโครงการวิจัยเด่นของ สกว.ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น 2) ปรึกษาหารือกับพี่เลี้ยง (RC) ที่มีโครงการวิจัยที่สนับสนุนอยู่และได้ดำเนินการเสร็จสิ้นไปเรียบร้อยแล้ว 3) ปรึกษาหารือกับทีมที่ปรึกษาภาคอีสานและ เจ้าหน้าที่โครงการภาคอีสาน สกว.ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น

ผลการวิจัยในเวทีเครือข่ายที่เสียงงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นภาคอีสาน (เวที RC) เพื่อ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ ตรวจสอบข้อมูล เพิ่มเติมข้อมูลและรับข้อเสนอแนะจากผู้ทรงคุณวุฒิ มาปรับปรุงให้สมบูรณ์มากยิ่งขึ้น 9) เขียนรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

ผลการวิจัย

1. ผลการศึกษาบทเรียนโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่มีคุณภาพของภาคอีสาน จำนวน 20 โครงการ แบ่งออกเป็น 2 ประเด็น ได้แก่

1.1 ภาพรวมของโครงการวิจัยที่มีคุณภาพ จากการนำข้อมูลปัจจัยความสำเร็จของโครงการวิจัยที่มีคุณภาพ ในรายโครงการมาประมวลวิเคราะห์ให้เป็นระดับภาพรวมโครงการวิจัยทั้งหมด พบว่า ปัจจัย เงื่อนไข ที่ทำให้โครงการวิจัยมีคุณภาพ มีลักษณะสำคัญดังต่อไปนี้

1) โจทย์วิจัยและปัญหาการวิจัย เป็นเรื่องของคนในชุมชน ที่ผ่านการวิเคราะห์ปัญหาพร้อมกันมาแล้ว คนในชุมชนส่วนใหญ่ต้องการแก้ปัญหานี้ อยากให้ทำวิจัยเรื่องนี้ และมีคนในชุมชนหลายกลุ่มอาสาสมัครทำงานร่วมกัน ที่สำคัญเป็นเรื่องที่ส่งผลกระทบต่อคนในชุมชนโดยตรงและเห็นปรากฏการณ์ของปัญหาชัดเจน

2) ทีมวิจัย มีองค์ประกอบและคุณลักษณะที่สำคัญ คือ มาจากกลุ่มคนหลายกลุ่มในชุมชน หลายองค์กร หลายบทบาททางสังคม/ชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับข้อคิดเห็นของกาญจนา แก้วเทพ (2552) ว่างานวิจัยเพื่อท้องถิ่นมีความแตกต่างไปจากงานวิจัยอื่นคือคนทำวิจัยส่วนใหญ่เป็นชาวบ้านและเป็นการทำวิจัยเป็นทีม เป็นกลุ่มจากคนหลายฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับประเด็นวิจัย

3) หัวหน้าโครงการวิจัย มีบุคลิกและศักยภาพที่โดดเด่นที่สำคัญ คือ มีอุดมการณ์หรือจินตภาพในการมองปัญหาและการแก้ปัญหาที่ชัดเจน/ยาวไกล มีประสบการณ์ทำงานเกี่ยวกับประเด็นในโจทย์วิจัยนั้นๆ มีระดับหนึ่ง และสามารถประมวลภาพรวมการดำเนินงานทั้งระบบและแยกแยะส่วนประกอบได้ และกุมสภาพการดำเนินงาน ทีมงานงบประมาณ ให้เกิดประสิทธิภาพได้เป็นอย่างดี

4) การเตรียมความพร้อมของทีมวิจัยและชุมชน ก่อนการวิจัย เพื่อทำความเข้าใจเป้าหมายและกระบวนการทำงานวิจัยร่วมกัน ใน 3 ระดับ คือ 1. การทบทวนเป้าหมายโครงการวิจัยร่วมกับคนในชุมชนเพื่อสร้างความเข้าใจและการมีส่วนร่วมจากคนในชุมชน 2.

การวางแผนการวิจัยและการกำหนดบทบาทของทีมวิจัย ให้เห็นภาพรวมการทำงานของแต่ละบทบาท/แต่ละคนชัดเจนร่วมกัน พร้อมทั้งวิเคราะห์ปัญหา 3. การกำหนดกรอบและประเด็นศึกษาของทีมวิจัยและทีมเก็บข้อมูล เพื่อวิเคราะห์ประเด็นที่ต้องการศึกษา ซึ่งเชื่อมโยงกับการแก้ปัญหาในระยะต่อไป

5) การสร้างทีมเก็บข้อมูล อันเป็นการสร้างพื้นฐานของการมีส่วนร่วมและการสร้างสำนึกร่วมของคนในชุมชน มีหลายลักษณะที่สอดคล้องกับแต่ละพื้นที่ ดังนี้ แบ่งทีมเก็บข้อมูลตามคุ้มบ้าน การแบ่งทีมเก็บข้อมูลตามความสนใจในประเด็นศึกษา หรือการหาอาสาสมัครจากคนในชุมชนที่สนใจศึกษาประเด็นนั้นๆ ร่วมทีม จากคนในชุมชน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นทีมเยาวชน คนรุ่นใหม่ หรือกลุ่มนิสิตนักศึกษาที่กำลังเรียนหรืออยู่ระหว่างฝึกงาน

6) การสร้างการมีส่วนร่วมจากกลุ่มคนที่หลากหลายเพื่อร่วมทำงานวิจัย ในกระบวนการต่างๆ ได้แก่ กลุ่มผู้นำชุมชน กลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่ กลุ่มปราชญ์ชาวบ้าน กลุ่มพ่อบ้านแม่บ้าน (กลุ่มหลักในการทำงานวิจัย) กลุ่มเยาวชนและเด็กนักเรียนพระสงฆ์ ช่างราชการในชุมชน กลุ่มสมาชิกองค์กรท้องถิ่น และส่วนราชการในท้องถิ่น โดยมีเป้าหมายสำคัญ เพื่อสร้างความร่วมมือใน เข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ อันจะนำไปสู่การบริหารจัดการปัญหาทั้งระบบในระยะยาว ซึ่งการเน้นให้กลุ่มคนที่หลากหลายในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม ดังกล่าว เมื่อเปรียบเทียบกับแนวคิดการมีส่วนร่วมของ Cohen และ Uphoff (1997) ได้แบ่งผู้เข้าร่วมออกเป็น 4 ประเภท คือ 1) คนในท้องถิ่น 2) ผู้นำท้องถิ่น 3) เจ้าหน้าที่ของรัฐ 4) เจ้าหน้าที่ชาวต่างประเทศ แต่จากการดำเนินงานแบบมีส่วนร่วมของโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นนั้น สามารถแบ่งผู้เข้าร่วม ออกเป็น 4 กลุ่ม ดังนี้

- **คนในชุมชนท้องถิ่น** หมายถึง ทุกคนที่มีความแตกต่างหลากหลายกันทั้งเพศ อายุ การศึกษาอาชีพ อาชีพ กลุ่มผู้นำชุมชน กลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่ กลุ่มปราชญ์ ชาวบ้าน กลุ่มพ่อบ้านแม่บ้าน กลุ่มเยาวชน และเด็กนักเรียนหรือพระสงฆ์ ที่เป็นแกนหลักในทีมวิจัย และมีบทบาทหลักในการดำเนินงานวิจัย

- **เจ้าหน้าที่ของรัฐ** หมายถึง บุคลากรในองค์กรของหน่วยงานรัฐในชุมชนท้องถิ่นที่มีหน้าที่โดยตรงต่อการพัฒนาและแก้ไขปัญหาของชาวบ้าน เช่น อปท. สาธารณสุข โรงเรียน ฯลฯ

- **นักวิชาการในท้องถิ่น** หมายถึง นักวิชาการที่ในสถาบันการศึกษา ทั้งในระบบและนอกระบบที่ให้การสนับสนุนความรู้ด้านวิชาการแก่นักวิจัยชาวบ้านเพื่อยกระดับองค์ความรู้ท้องถิ่นสู่การพัฒนาและแก้ปัญหาได้อย่างมีประสิทธิภาพ

- **พี่เลี้ยงหรือที่ปรึกษางานวิจัย** หมายถึง กลุ่มคนที่ให้การสนับสนุนการดำเนินงานวิจัยของชาวบ้าน ตั้งแต่เริ่มต้นจนเสร็จงานวิจัย ได้แก่ กลุ่มนักพัฒนา หรือนักวิชาการในชุมชน

7) การนำเสนอข้อมูลสู่ชุมชน “การคืนข้อมูลสู่ชุมชน” เพื่อตรวจสอบข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลและวางแผนการเก็บข้อมูลเพิ่มจากประเด็นที่ตกหล่น ร่วมกันของคนทั้งชุมชน ทำให้ทุกคนเห็นความสำคัญของข้อมูล และตระหนักในปัญหา

8) การเตรียมการก่อนกิจกรรม การสรุปบทเรียนหลังกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง และการวางแผนงาน เป็นเรื่องสำคัญ เพื่อให้การดำเนินกิจกรรมวิจัยดำเนินไปตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย หรือตอบคำถามการวิจัย และเป็นการสร้างการเรียนรู้ของทีมงานไปพร้อมกัน

9) การบันทึกกิจกรรมและเก็บข้อมูลอย่างรัดกุม ทั้งการเขียนในรูปแบบต่างๆ การบันทึกเสียง การถ่ายภาพ และการบันทึกสังเกตการณ์ ในทุกกิจกรรม และมีการเก็บรวบรวมไว้เป็นอย่างดี ที่สำคัญทีมได้มีการสรุปและทบทวนข้อมูลกันแทบทุกกิจกรรมว่า ได้ข้อมูลตามที่วางแผน และตรงตามวัตถุประสงค์หรือไม่ หรือมีข้อมูลอะไรตกหล่นบ้างอีกทั้งมีเครื่องมือเก็บข้อมูลอย่างหลากหลาย ประกอบกับมีทีมงานบันทึกข้อมูลที่มีความสามารถและช่วยกันเก็บข้อมูลและบันทึกข้อมูล

10) การศึกษาดูงาน เป็นกิจกรรมวิจัยที่สำคัญมากในการสร้างการเรียนรู้ให้กับทีมวิจัยและคนในชุมชน เป็นการศึกษาดูงานที่มีเป้าหมายและมีการวางแผนอย่างรอบด้านและหวังผล ทั้งนี้เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจในประเด็นปัญหาและการแสวงหาทางออกของการแก้ปัญหาผ่านกระบวนการวิจัย ขณะเดียวกันก็เป็นกิจกรรมที่สามารถสร้างขวัญกำลังใจให้กับทีมวิจัยเพื่อพัฒนางานให้เกิดขึ้นอย่างมีพลังอีกด้วย

11) การประชาสัมพันธ์และขยายแนวคิดงานวิจัยให้กับคนในชุมชนอย่างต่อเนื่องทุกช่องทาง ทั้งกิจกรรมทางสังคมและ ในประเพณี/ วัฒนธรรมชุมชน ได้ก่อให้เกิดการกระตุ้นจิตสำนึกของคนในชุมชนต่อการตระหนักร่วมในการแก้ปัญหาของคนในชุมชนเพื่อจะได้ขอความร่วมมือและช่วยเหลือจากคนในชุมชนให้เกิดขึ้นได้ง่ายและทุกคนให้ความสำคัญ

12) การจัดเวทีนำเสนอผลงานวิจัยทั้งภายในชุมชนและภายนอกชุมชน เป็นการกระตุ้นเตือนทีมวิจัยว่า จะทำเล่นๆ ไม่ได้ ต้องเอาจริงเอาจังกับการทำงานและทำให้เห็นผลงานจริงๆ รวมไปถึงการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับเครือข่ายต่างๆ และการขยายผลการวิจัยสู่สาธารณะ

13) การประสานงานกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องเพื่อร่วมสนับสนุนการดำเนินงานของโครงการฯ ทำให้เกิดความเข้าใจในเงื่อนไข/ข้อจำกัดของหน่วยงานเหล่านั้นมากขึ้น รวมถึงวัฒนธรรมการทำงานร่วมกัน

14) การประสานสื่อมวลชนเพื่อเผยแพร่ผลงานวิจัยและการผลิตสื่อเพื่อเผยแพร่ทั้งในรูปแบบต่างๆ เช่น บทความในจดหมายข่าว หนังสือเล่มเล็ก วิชชุชุมชน VCD Website เป็นต้น ได้สร้างความตื่นตัวและกระตือรือร้นให้กับนักวิจัยและที่ปรึกษาในการผลักดันการทำงานวิจัยให้มีคุณภาพมากขึ้น

1.2. ตัวชี้วัดความสำเร็จของโครงการวิจัยที่มีคุณภาพภาคอีสาน พบว่ามีปัจจัยที่สำคัญ อยู่ 3 ด้าน คือ

1.) ปัจจัยนำเข้า (Input) ได้แก่ ขั้นตอนการเตรียมทีมวิจัย กล่าวคือ การพัฒนาโจทย์วิจัยตามความต้องการของชุมชน และการสร้างทีมวิจัยที่มาจากกลุ่มคนที่ใฝ่การเรียนรู้และมีจิตสาธารณะ นับได้ว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญมากในช่วงเริ่มต้นของการทำงานวิจัย ที่ทุกโครงการจะเน้นและให้ความสำคัญมาก ซึ่งถือว่าเป็นลักษณะที่โดดเด่นของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (กาญจนา แก้วเทพ, 2552: 16) นอกจากนี้ ยังรวมถึง การทำความเข้าใจในแนวคิดและกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่นร่วมกับกับชุมชน ตั้งแต่เริ่มต้นวิเคราะห์ปัญหา พัฒนาโจทย์วิจัย การสร้างการมีส่วนร่วมจากทีมวิจัยจากหลากหลายกลุ่มคน หลากหลายบทบาทหน้าที่ในชุมชน การเตรียมทีมและการจัดแบ่งบทบาทการทำงานที่ดี การวางแผน กำหนดเป้าหมายและทิศทางร่วมกันที่ชัดเจน ทั้งระยะสั้น ระยะกลาง และระยะยาว

2.) ปัจจัยด้านกระบวนการ (Process) ได้แก่ การติดตามสรุปผลของข้อมูลและตรวจสอบข้อมูลร่วมกันของทีมวิจัยและชุมชนเป็นระยะ การจัดการงบประมาณโครงการให้เป็นไปอย่างถูกต้อง โปร่งใสและมีประสิทธิภาพ การประชุมทีมวิจัยเพื่อวิเคราะห์ปัญหาและวางแผนการทำงานอย่างต่อเนื่องร่วมกัน มีการออกแบบ เครื่องมือ วิธีการเก็บข้อมูลอย่างถูกต้องและสอดคล้องกับเนื้อหา ประเด็นศึกษาอย่างรอบด้าน มีการวิเคราะห์ข้อมูลและตรวจสอบข้อมูลร่วมกันกับคนในชุมชน มีการนำเสนอผลการวิจัยทั้งรายงานความก้าวหน้าและรายงานฉบับสมบูรณ์สู่ชุมชนเป็นระยะ ตลอดจนมีการประชาสัมพันธ์ในรูปแบบ ทุกช่องทางทั้งภายในชุมชนและภายนอกชุมชน

3) ผลที่เกิดขึ้น (Out-put) และผลกระทบจากโครงการ (Impact) มีหลายด้าน ดังต่อไปนี้ 3.1 พัฒนาการ ได้แก่ ทีมวิจัยมีทักษะ ความสามารถในการทำวิจัยมากขึ้น ทั้ง การวิเคราะห์ปัญหา การเก็บข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล การบันทึกและการเขียน

รายงาน 3.2 การพัฒนาองค์ความรู้ พบว่า ก่อให้เกิดองค์ความรู้ในการจัดการปัญหา และ ข้อเสนอแนะต่อแนวทางการจัดการปัญหาและการพัฒนาต่อไปในอนาคต 3.3. เกิดการพัฒนาเครือข่ายและกลไกการจัดการปัญหาในรูปแบบต่างๆ ที่สามารถจัดการปัญหาได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเกิดกลุ่มคนทำงานและมีแนวทางในการเฝ้าระวังป้องกันปัญหาในอนาคต 3.3. เกิดการจัดการปัญหาและการพัฒนาชุมชนในอนาคต กล่าวคือ เกิดแผนงานและงบประมาณในการจัดการปัญหาทั้งในระยะสั้น ระยะยาวของชุมชน 3.4 เกิดความร่วมมือ การสนับสนุนจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) และหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องในชุมชน ให้การสนับสนุนงบประมาณในการแก้ปัญหาในระยะยาว 3.5 มีการเผยแพร่และการขยายผลการแก้ปัญหาเป็นที่ประจักษ์ต่อสาธารณชน ผ่านสื่อต่างๆ ที่มีความชัดเจนทั้งในแง่ข้อมูล และรูปธรรมการแก้ปัญหา ตลอดจนการเป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งศึกษาดูงานทั้งในแนวราบ (ชุมชนด้วยกัน) และแนวตั้ง (ระดับเครือข่ายและหน่วยงานองค์กรต่างๆ) 3.6 มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ทั้งโครงการวิจัยและโครงการพัฒนาเสนอเพื่อดำเนินการต่อเนื่องร่วมกับกลุ่มคนในชุมชน หลายฝ่าย หลายองค์กร และ มีการยกระดับการทำงานที่สูงขึ้นหรือกว้างขึ้นทั้งในระดับเครือข่ายและขยายฐานไปสู่ชุมชนอื่นๆ รวมไปถึง มีการนำเครื่องมือการวิจัยเพื่อท้องถิ่นไปใช้ในการแก้ปัญหาที่อื่นๆ

2. กระบวนการสนับสนุนโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นของพี่เลี้ยงงานวิจัยภาคอีสาน ให้เกิดคุณภาพ

ทีมวิจัยได้นำข้อมูลจากการถอดบทเรียนโครงการศูนย์ประสานงานที่สนับสนุนโครงการคุณภาพทั้งหมด 8 แห่ง มาสรุปประมวลเป็นภาพรวมทั้งหมด ในด้าน ปัจจัย เงื่อนไข ที่สำคัญในการสนับสนุนให้โครงการวิจัยเกิดคุณภาพ โดยแบ่งออกเป็น 3 ระยะ ดังต่อไปนี้

ระยะก่อนการวิจัย มีกระบวนการที่สำคัญๆ ดังนี้

1. การกำหนดยุทธศาสตร์การทำงานของ Node และความสอดคล้องกับประเด็นปัญหาพื้นที่
2. การศึกษาชุมชนและพัฒนาพื้นที่เชิงยุทธศาสตร์ในการวิจัยและการกำหนดประเด็นศึกษาวิจัยเพื่อให้สอดคล้องกับเป้าหมายการทำงานในระยะยาวและการเคลื่อนไหวทางสังคม/นโยบาย
3. การคัดคน คัดทีมวิจัย และการประเมินศักยภาพพื้นที่ มีความจำเป็นที่ต้องเลือกพื้นที่มีศักยภาพระดับหนึ่งที่จะทำให้การวิจัยมีความสำเร็จสูง

4. นักวิจัยต้องมีคุณสมบัติพื้นฐาน มีความรู้ และมีความสามารถ ซึ่งเป็นทุนเดิมที่มีความสำคัญต่อดำเนินโครงการวิจัยให้มีคุณภาพและส่งผลกระทบสูง

5. กระบวนการพัฒนาใจวิทยวิจัย มีกระบวนการและวิธีการในหลายลักษณะตามความสนใจและเป้าหมายการทำงาน

6. ความสัมพันธ์อันดีต่อกันระหว่าง Node กับ นักวิจัย เป็นพื้นฐานสำคัญในการทำงานร่วมกันเพื่อไปสู่เป้าหมายเดียวกัน ซึ่งได้พัฒนาขึ้นทั้งก่อนการวิจัย ระหว่างการวิจัยและหลังการวิจัย ส่วนใหญ่เกิดขึ้นจากการทำงานร่วมกันมาก่อนแล้ว

ระยะระหว่างการค้าดำเนินการวิจัย มีกระบวนการที่สำคัญๆ ดังนี้

1. การมองเป้าหมายระยะยาวของโครงการวิจัย และการวิเคราะห์ประเมินศักยภาพ จุดอ่อน จุดแข็ง ของนักวิจัยและทีมเป็นระยะๆ ดังนี้

1.1 เห็นภาพรวมของโครงการ และมองเป้าหมายระยะไกลของโครงการอย่างทะลุทะลวงว่าจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงอะไร

1.2 วิเคราะห์ศักยภาพและจุดอ่อนของทีมวิจัย และประเมินการทำงานของทีมวิจัยและชุมชน เพื่อหาเครื่องมือและวิธีสร้างการ เรียนรู้และเสริมความรู้ประสบการณ์ให้กับทีมวิจัย

2. การเตรียมชุมชนวิจัย เป็นการทำความเข้าใจในแนวคิดการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น วัตถุประสงค์และเป้าหมายของการทำโครงการวิจัยนี้ ก่อนเริ่มปฏิบัติการวิจัยจริง เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจ ความตระหนักในปัญหา และการมีส่วนร่วมจากคนในชุมชนให้มากที่สุด

3. การเสริมความรู้ ทักษะประสบการณ์ เชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ที่มีความสำคัญและจำเป็นต่อการทำงานวิจัยให้กับทีมวิจัย 3 ระยะ คือ ช่วงต้น ช่วงกลาง และช่วงปลาย ทั้งแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ 4. การติดตามสนับสนุนในระดับพื้นที่ เป็นการลงพื้นที่ชุมชนวิจัยเพื่อร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับทีมวิจัยและชุมชนวิจัย เพื่อสร้างกระบวนการคิด การวางแผนและปฏิบัติการการวิจัย การหาแนวทางแก้ปัญหาอุปสรรคต่างๆ ที่นักวิจัยกำลังเผชิญอยู่ และการติดตามความก้าวหน้าของการทำงาน

5. ช่วงพิเศษอย่างไม่เป็นทางการ เป็นการพบปะพูดคุยกับนักวิจัยตามวาระต่างๆ ทางสังคมนอกเหนือจากแผนงาน เพื่อปรึกษาหารืออย่างไม่เป็นทางการเกี่ยวกับปัญหาข้อติดขัดต่างๆ ของนักวิจัย ผ่านวงประชุมต่างๆ และการใช้โทรศัพท์พูดคุยกัน

6. การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ ยกกระดับบทบาทนักวิจัยและเผยแพร่ผลงานวิจัย มีความสำคัญต่อการพัฒนาศักยภาพนักวิจัย การเผยแพร่ผลงานวิจัย กระบวนการเรียนรู้ และการสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ เป็นการสร้างกำลังใจและแรงผลักดันให้นักวิจัยเกิดพลังในการสร้างสรรค์งานในอนาคต

7. ประสานความร่วมมือกับบุคคลและหน่วยงานภายนอกเพื่อมาสนับสนุนโครงการวิจัย ในทุกขั้นตอนทุกกระบวนการ ตามโอกาสอำนวย เพื่อเปิดมุมมองใหม่ๆ และความร่วมมือใหม่ๆ ให้เกิดขึ้นต่อการพัฒนาท้องถิ่น

ระยะหลังการวิจัย มีกระบวนการที่สำคัญๆ ดังนี้

1. การนำเสนอผลการวิจัยสู่สาธารณชน และผลักดันสู่ภาคนโยบาย เป็นกระบวนการเผยแพร่และขยายผลงานวิจัยไปสู่วงกว้าง ทั้งในระดับชุมชนด้วยกัน และระดับหน่วยงาน เพื่อสร้างโอกาสการเรียนรู้และสร้างทางเลือกใหม่ๆ ให้กับสังคม

2. การพัฒนาข้อมูล การผลิตสื่อ การประสานสื่อสารมวลชนเพื่อเผยแพร่ผลงานวิจัย และการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ แหล่งศึกษาดูงาน ทั้งที่จัดทำโดยนักวิจัยและ Node โดยฝ่ายสื่อของ สกว. และ โดยสื่อสารมวลชน

3. การพัฒนาศักยภาพนักวิจัยและยกระดับสู่บทบาทที่เลี้ยง เป็นกระบวนการที่ Node เสริมศักยภาพนักวิจัยเฉพาะด้าน เพื่อยกระดับสู่การทำบทบาทเพิ่มในการทำงานต่อยอดจากศักยภาพเดิมที่นักวิจัยมีอยู่แล้ว โดยมีวิธีการฝึกอบรมและสอนผ่านการทำงานจริง

4. การพัฒนาโจทย์วิจัยต่อยอดและจัดทำโครงการพัฒนาเสนอของบประมาณ จากแหล่งทุนต่างๆ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และการประสานการสนับสนุนจากหน่วยงานต่างๆ เป็นกระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในหลายๆ ด้าน

3. การเรียนรู้ของ RC/ Node ต่อกระบวนการถอดบทเรียนโครงการวิจัยที่มีคุณภาพ
พบว่า มีประเด็นเรียนรู้หลักๆ ดังต่อไปนี้

1. กระบวนการถอดบทเรียน มีการเรียนรู้ในหลายประเด็น ดังนี้

1.1 แนวคิด/หลักการในการถอดบทเรียน

1.2 แนวปฏิบัติและเครื่องมือ วิธีการที่ใช้ เน้นเรียบง่ายเป็นธรรมชาติ

เป็นกันเอง สอดคล้องกับสภาพชุมชน (การประชุมกลุ่มย่อย เป็นหลัก)

1.3 กระบวนการวางแผนงาน ตั้งแต่ การเตรียมการ การถอดบทเรียน การตั้งคำถาม การจับประเด็น และการเชื่อมโยงข้อมูล และ การสรุปประมวลผลการเรียนรู้

1.4 การประยุกต์ใช้ในการทำงาน RC / Node ได้ทั้งระดับ Node และการสนับสนุนที่วิจัย

2. แนวทางการทำงานของ RC / Node ต่อการสนับสนุนโครงการวิจัยให้มีคุณภาพ พบ ว่า มี ก า รเรียนรู้ในหลายประเด็น แบ่งได้ดังนี้

2.1 ระยะก่อนทำวิจัย ได้แก่ ความเป็นมาของ การศึกษาข้อมูลชุมชนก่อนการพัฒนาโครงการกระบวนการกระตุ้นคน สร้างทีม การวิเคราะห์ปัญหาและการพัฒนาโจทย์

2.2 ระยะระหว่างทำงานวิจัย ได้แก่ การเตรียมความพร้อมที่วิจัย การเรียนรู้ และการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างทีมวิจัย การสรุปข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลและการเขียนรายงานวิจัย

2.3 ระยะหลังงานวิจัย ได้แก่ การยกระดับนักวิจัยสู่ความเป็นที่เลี้ยงโครงการวิจัยใหม่ การวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อการนำไปใช้ประโยชน์ การผลักดันเชิงนโยบาย การประสานสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก ฯลฯ

จากการสรุปผลกระบวนการเรียนรู้โครงการวิจัยที่มีคุณภาพและการสนับสนุนของ RC/Node ของภาคอีสานดังกล่าวข้างต้น นับได้ว่าเป็นกระบวนการเรียนรู้ทั้งในส่วนเนื้อหา และกระบวนการของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นตั้งแต่ต้นจนจบโครงการ ซึ่งมีลักษณะของกระบวนการเรียนรู้ที่ ทิศนา แคมมณี (2544 หน้า 9) ได้กล่าวไว้ว่ามีลักษณะที่สำคัญ 9 ประการ คือ 1) เป็นกระบวนการทางสติปัญญา 2) เป็นประสบการณ์ส่วนตัว 3) เป็นกระบวนการทางสังคม 4) เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นได้จากการคิดและทำ 5) เป็นกระบวนการที่ตื่นตัวและสนุก 6) เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นได้ตลอดเวลา 7) เป็นกระบวนการที่อาศัยสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม 8) เป็นกระบวนการที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง 9) เป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องตลอดชีวิต

ทั้งนี้ จากผลงานวิจัยพบว่า กระบวนการเรียนรู้ของ RC/Node ภาคอีสานนั้น มีคุณลักษณะของการเรียนรู้ส่วนใหญ่เหมือนกับ ทิศนา แคมมณี และมีส่วนที่เพิ่มเติม ดังต่อไปนี้

1. เป็นกระบวนการที่อาศัย การมีส่วนร่วมในการแลกเปลี่ยนประสบการณ์กันทั้งในส่วนของผู้ให้ความรู้และผู้เรียนรู้ตลอดจนผู้คอยให้คำปรึกษาหรือชี้แนะเพิ่มเติม (ทีมที่ปรึกษา)

2. เป็นกระบวนการที่มีการสรุปประมวลผลของสิ่งที่เรียนรู้ร่วมกัน (ข้อมูล) ทำให้เกิดการเรียนรู้ที่ชัดเจนมากยิ่งขึ้น จากการสร้างความเข้าใจและทบทวนร่วมกัน
3. เป็นกระบวนการที่เปิดโอกาสให้ทุกคนได้แสดงทัศนะส่วนตัว และแลกเปลี่ยนประสบการณ์กันอย่างเต็มที่ ไม่มีผิด ไม่มีถูก เพื่อสร้างความเข้าใจและหาข้อสรุปร่วมกัน
4. เป็นกระบวนการที่เรียบง่าย ไม่ยุ่งยาก ซับซ้อน คือ ใช้วิธีการตั้งวงคุยกันเอง อย่างเป็นธรรมชาติ ไม่มีพิธีต้อง

สรุปผลและข้อเสนอแนะ

องค์ความรู้ที่ได้จากบทเรียนการวิจัยท้องถิ่นเพื่อท้องถิ่นในภาคอีสานที่มีคุณภาพดังกล่าว มีประโยชน์ต่อการสร้างคน พัฒนาคนให้เป็นนักวิจัยท้องถิ่นหรือนักวิชาการท้องถิ่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ และในอนาคตเครือข่ายนักวิจัยเพื่อท้องถิ่นภาคอีสานจะสามารถพัฒนาโจทย์วิจัยใหม่ๆ ประเด็นใหม่ๆ ที่สอดคล้องกับปัญหาของชุมชนท้องถิ่นที่มีความสลับซับซ้อนมากยิ่งขึ้น ให้สามารถนำไปสู่การแก้ไขปัญหาได้อย่างแท้จริง โดยมีรูปธรรมที่เห็นเป็นประจักษ์ทั้งแก่คนในชุมชนนอกชุมชนตลอดจนองค์กรหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทุกระดับ

อย่างไรก็ตาม การพัฒนาโจทย์วิจัยจากปัญหาพื้นที่ในประเด็นใหม่ๆ ที่สอดคล้องกับชุมชนท้องถิ่นที่มีพลวัตเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วในปัจจุบันนั้น ยังเป็นเรื่องสำคัญ ที่สกว.ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น ต้องมีการวิจัยและพัฒนาด้านการบริหารจัดการโครงการให้เกิดประสิทธิภาพอย่างต่อเนื่องเช่นกัน ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีข้อเสนอแนะสำหรับงานวิจัยครั้งต่อไป ดังต่อไปนี้

1. การศึกษาผลกระทบจากโครงการวิจัยเด่นและดี และโครงการประเภทอื่นๆ หลังเสร็จสิ้นโครงการวิจัยไปแล้ว ว่ามีอะไรเปลี่ยนแปลงบ้าง
2. การศึกษาเปรียบเทียบโครงการที่มีคุณภาพและโครงการที่ด้อยคุณภาพว่าเกิดจากสาเหตุ ปัจจัยเงื่อนไขอะไรบ้าง
3. การศึกษารูปแบบโครงการที่มีคุณภาพในประเด็นต่างๆ ว่ามีการดำเนินการที่แตกต่างกันอย่างไร มีความจำเพาะอะไรบ้าง
4. การศึกษาการนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์ในระดับต่างๆ ทั้งภายในชุมชนและภายนอกชุมชน เป็นต้น

กิติกรรมประกาศ

ดุษฎีนิพนธ์เรื่อง การพัฒนากระบวนการสนับสนุนโครงการวิจัยที่มีคุณภาพ สำหรับพี่เลี้ยงงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นภาคอีสาน ได้รับความสำเร็จเรียบร้อยด้วยเพราะได้รับความกรุณาจากอาจารย์ ดร.วีรศักดิ์ ปรกติ รองศาสตราจารย์ ดร.บุญสม วราเอกศิริ อาจารย์ ดร.สายสกุล รองศาสตราจารย์ ดร.อวรณ์ โอภาสพัฒนกิจ ผศ.ดร.บัญญัติ แก้วส่อง ผศ.ดร.ชูศักดิ์ สุทธิสา คุณกาญจนา ทองทั่ว คุณโกมล สนั่นก้อง ที่กรุณาให้คำปรึกษาและนำอย่างดียิ่งมาโดยตลอด ข้าพเจ้าจึงขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงขอขอบคุณ ชุมชนวิจัยทั้ง 20 โครงการ พี่เลี้ยง RC/Node เครือข่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่นภาคอีสานทั้ง 18 ศูนย์ฯ และทีมงานประสานงานจาก สกว.ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น และที่สำคัญ ขอขอบคุณสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.) ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น ที่ให้โอกาสและสนับสนุนปัจจัยเอื้อ ต่อการศึกษาดุษฎีนิพนธ์เรื่องนี้เป็นอย่างดียิ่ง

เอกสารอ้างอิง

- กชกร ชินะวงศ์. 2548. งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นสื่อความหมายผ่านฐานคิดประสบการณ์. เอกสารเผยแพร่ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย เชียงใหม่: วนิดาเพรส.
- กาญจนา แก้วเทพ. 2552. คุณลักษณะ และวิถีวิทยาของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น. เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่อง 10 ปี งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น คุณค่าและความหมายต่อสังคมไทยและก้าวต่อไปในอนาคต. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ทีศนา เขมมณี. 2544. กระบวนการเรียนรู้ ความหมาย แนวทางการพัฒนา และปัญหาข้อใจ. กรุงเทพฯ:สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- บัญชา แก้วส่อง, 2551. การพัฒนาการวิจัยและพัฒนากระบวนการสนับสนุนงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นภาคอีสาน.รายงานฉบับสมบูรณ์. เชียงใหม่: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค.
- บัญชา แก้วส่อง, 2551. “คุณค่า พลัง และความสุข”. รายงานบทสังเคราะห์งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นภาคอีสาน. เชียงใหม่:สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค.
- ประเวศ ะสี. 2552. คุณลักษณะ และวิถีวิทยาของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น. เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่อง 10 ปี งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น คุณค่าและความหมายต่อสังคมไทยและก้าวต่อไปในอนาคต. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- วิจารณ์ พาณิชย์. 2539. การบริหารงานวิจัย แนวคิดจากประสบการณ์. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- สกว.ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น. 2550. 5. เอกสารสรุปการประชุมเครือข่ายพี่เลี้ยงวิจัยเพื่อท้องถิ่นภาคอีสาน (เวที RC).เชียงใหม่.
- Cohen, John M and Norman T. Uphoff. 1979. Rural Development Participation: Concepts and Measures for Project Design, Implementation and Evaluation. New York: Development Committee, Cornell University.